

שאינו קשר בין השימוש של חלק אחד לשימוש החלקים האחרים, ואינו דומה ליריעה שמתקן תיקון אחד לכולה ע"י קריעתה).
ונראה לפרש שלכך אין כאן חיוב 'קורע', מפני שהנייר בזמנם היה דבר יקר ומיועד לשימושים מסויימים והיו חסים עליו שלא לקלקלו, וכשהותך ממנו לצורך עשיית צלי, הנייר מתקלקל ונפסד, והרי זה דומה לחותך נייר יקר ומכובד כדי לקנח בו לכלוך – שודאי נחשב 'מקלקל' הגם שיש לו תועלת בשימוש, מפני שקילקולו מרובה על תיקונו (עפ"י בנין שבת ח"ב פרק יח. ע"ש באריכות).
לפי טעם זה בזמננו יש לחוש למלאכה דאורייתא בכגון זה. וע' ש"כ (כג, טז) שבמקום שא"א בענין אחר יש מקום להקל לקרוע נייר טואלט כלאחר יד לשימוש משום כבוד הבריות. ולפי הסברא הנוכרת יש להעדיף לקחת נייר יקר שאינו מיועד לשימוש זה שאז ייחשב כמקלקל.

'אמר רבינא: וקטמא שרי'. רש"י ורי"ף פרשו, לפי שאפר אינו בר גיבול. והתוס' הקשו על כך מסוגיא מפורשת במסכת שבת שהנותן מים על האפר חייב. ובאר הר"ן שאמנם גם באפר חייבים משום לישא, אך כאן הלא מן הדין מותר גם ללוש כשם שמותר לטוח את התנור לצורך האפיה, רק אסרו לגבל טיט משום שנראה כמגבל לצורך בנין, אבל אפר כיון שאינו בר-גיבול לבנין לפיכך אינו נראה כמי שמגבל לצורך בנין.

עוד בענין שיטות הראשונים בדין דבר שאינו בר-גיבול – ע' באור הלכה שכד ד"ה אין; חזון איש נו, ג, נה, ג.

*

'כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו...' –

'מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך. ואף על פי שהדין כך – מדת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו, ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה... ולא ירבה עליו צעקה וכעס אלא ידבר עמו בנחת וישמע טענותיו... ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בנכרים עובדי עבודה זרה אבל זרעו של אברהם אבינו והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה טובת התורה וצוה אותם בחקים ומשפטים צדיקים, רחמנים על הכל. וכן במדותיו של הקב"ה שצונו להדמות בהם הוא אומר ורחמיו על כל מעשיו. וכל המרחם מרחמין עליו שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך' (מתוך רמב"ם סוף ספר קנין).
וברמב"ם מתנות עניים יב: 'כל המרחם מרחמין עליו שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך. וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם – יש לחוש ליחסו, שאין האכזריות מצויה אלא בעבד'ם שנאמר אכזרי המה ולא ירחמו. וכל ישראל והנלוה עליהם כאחים הם...'

דף לג

'וכן ביעתא וכן קדרה וכן פוריא...' בבאור שיטת רש"י (בד"ה והלכתא) שכל אלו נחשבים 'דבר שאינו מתכוין' ומותרים לרבי שמעון. [התוס' חולקים, כיון שמכוין לפעולה שעושה אין זה 'אינו מתכוין'. וע' חזו"א נב, יא באור לשונם] – ע' בספר שער המלך שבת כה, כד; בית הלוי ח"א א, ה; קהלות יעקב ביצה יא, ב.

'מאן דאסר – דלא חזי להסקה, ומאן דשרי אמר לך הא חזי להיסק גדול'. גם מאן דאסר מודה

שראויה להיסק גדול ומותר להסיק בו, אך כיון שאינו ראוי אלא על ידי תערוכת גזירים יבשים, הריהו מוקצה לשימוש כשהוא בפני עצמו (ר"ן. וע' גם בחזו"א מג, ג-ד).

(ע"ב) 'אוכלי בהמה אין בהם משום תקון כלי' כיון שרכים עד שראויים למאכל בהמה – אינם נחשבים 'כלי' מפני שאינם מתקיימים (ר"ן).

לפי טעם זה לכאורה הוא הדין בצמחים רכים שאינם אוכלי בהמה – אין בהם משום תקון כלי. אך נראה שאלו אסורים משום מוקצה [מלבד עצי בשמים שהם משמשים להרחק ולכך אינם מוקצה. ומיושבת בזה קושית הבאר-הלכה שכב, ד ד"ה אכלי]. ויתכן שרק בצירוף זה ששם 'אוכל' עליהם, לכך אין נחשבים 'כלי'. וע' גם בקהלות יעקב (שבת מ, א) שנקט בפשיטות שהסברא היא שכל דבר שהוא מאכל לא חל בו שם 'כלי' כיון שגם לאחר שנעשה כלי הוא עומד לאכילה. וצ"ע שלא העיר מדברי הר"ן. וע' גם בשו"ת דובב מישרים ח"א ס.

זלית ליה לרבי אליעזר הא דתנן שובר אדם את החבית לאכול ממנה גרוגרות ובלבד שלא יתכוין לעשות כלי – אמר רב אשי: כי תניא ההיא במוסתקי. כתבו תוס' ורא"ש (בשבת קמו ובעירובין לד): גם לחכמים צריך להעמיד במוסתקי שהרי מה שמותר לדבריהם לקטום כדי להריח, היינו משום שהם סוברים שאין חיוב חטאת בקוטם לחוץ שיניו, אבל לענין בנין גמור בכלים הלא גם לדעת חכמים חייב חטאת, הלכך בדין הוא לאסור לכתחילה לפתוח את החבית אעפ"י שאינו מתכוין אלא לגרוגרות שבתוכה [וכשם שלרבי אליעזר אסור לקטום כדי להריח משום שלשיטתו הקוטם לחוץ שיניו חייב חטאת]. ועל כן אין התר לכתחילה אלא במוסתקי.

ואולם שיטת רש"י ועוד ראשונים שאין בנין בכלים כלל, ולפי זה לחכמים אין צריך להעמיד במוסתקי. וכן דעת הר"ף והרמב"ם (שבת כג, ב. ע' ק"ג פרק חבית ה) האו"ז הר"ן הרשב"א הרא"ה הריטב"א ועוד, וכן נקט הגר"א (שיד) לעיקר. ולהלכה כתבו אחרונים להחמיר בדבר.

וכתבו פוסקים אחרונים שקופסאות של מיני מאכל שאין מקפידים עליהם כלל ונזרקים לאחר גמר תכולתם, כמוהם כמוסתקי שאין לחוש שמא יעשם כלי, ומותר לפתחם בשבת (ע' באריכות בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א קכב, ובשו"ת אור לציון להגר"צ אבא שאול זצ"ל – ושם כתב ליוזר שלא לפתוח את הקופסא כולה מסביב, שזהו פתח דפה). ויש מחמירים בדבר (כן משמע לכאורה בחזון איש נא, יא. אך בשו"ת אור לציון (ח"א סו"ס כד) כתב שנראה שלא דיבר אלא בזמנו שהיו רגילים להשתמש באותן קופסאות לשימושים שונים, משא"כ בימינו). ויש שצדדו שאין למחות ביד המתירים אפילו בקופסאות שמשמשים בהן לעתים שימוש חוזר. ע' ערוה"ש, אג"מ שם. וע' אבני נזר או"ח ריב-ריג.

ראה בנספח שבסוף הספר, לקט תשובות הגרש"ז אויערבך זצ"ל בענין פתיחת בקבוקים וקופסאות בשבת.

– כתב הר"ד (בשבת קמו.): אף על פי שאמרו (שם קה): כל המקלקלים פטורים, וכל מקום שאמרו בשבת 'פטור' – אבל אסור (שם ג.), זהו כשאין לו צורך באותו קלקול, אבל כאן שמקלקל בעבור צורך הגרוגרות מותר.

ויש מי שכתב מפני שאינו מתכוין לקלקול, והרי כאן 'מקלקל' ואינו מתכוין' הלכך מותר הגם שהוא 'פסיק רישיה' (בית אל ח"א יז, מובא בהגהות מהרש"ם שבת שם).

ולפי הדעות שאין בנין בכלים כלל כנ"ל, יש לומר שלכן לא אסרו כלל באופן של קלקול בכלים (ע' בחושי הנצי"ב שם בבאר דברי רש"י). ואף לדעת האומרים שיש בנין בכלים בבנין גמור, יש לומר שלענין סתירה שונה, כיון שסותר כדי להוציא מה שבתוך הכלי אין חל על כך שם מלאכת סותר בכלים (עפ"י חזון איש נא, א).

‘ובלבד שלא יעשה צבורין צבורין... מחזי דקא מכניף למחר וליומא אחרינא’ – אבל משום ‘מעמר’ אינו חייב. ומכאן ראייה לדברי ריב”ם שאין חיוב משום מעמר אלא במלקט במקום שגדל שם (ר”ן). ע’ לעיל לא.

‘אין מוציאין את האור... מאי טעמא משום דקא מוליד ביום טוב’. דעת הרבה פוסקים שאיסור הולדת אש ביום טוב – מדרבנן, שאסרו חכמים להוליד דבר חדש ביום טוב. [והרמב”ם (י”ט ד, א) כתב בטעם האיסור ‘שהרי אפשר להמציא אותה מבערב’. והראב”ד השיג וכתב טעם אחר: ‘מפני שהוא מוליד ואין כאן הכנה. והוא הטעם המפורש בגמרא’]. אבל דעת הט”ז (תקב) שהוא איסור תורה. [ויש סוברים בדעתו שאסור משום מלאכת ‘מכה בפטיש’ ולא משום ‘מבעיר’, שמצד הבערה היה להקל משום ‘מתוך’. ע’ בספר איפה שלמה ז; מנחת שלמה ח”ב לח].

א. ע’ בשו”ת שבת הלוי (ח”ח קכא) שלהלכה קיימא לן שהוא מדרבנן. וכן נראה מדברי הגרשו”א זצ”ל (בנשמת אדם תקב עמ’ רעז) שנקט לעיקר [ע”ש נפקא מינה לענין חולה שאין בו סכנה]. וכן נקט הגר”צ אבא שאול זצ”ל (ח”ג פ”כ) שהורה להתיר לומר לנכרי ביום טוב להדליק אש מגפרורים או ע”י חשמל לצורך יום טוב, כדין שבות דשבות במקום צורך מרובה או מצוה או קצת חולי. וכן נקט שם להתיר יצירת אש בפסיק רישיה דלא ניחא ליה, משום שהוא איסור דרבנן.

ובשבת הלוי צידד שאף להט”ז יתכן והדלקת כירים חשמליות אף על פי שהחוטים מתלהטים, אין בזה חיוב דאורייתא מפני שזרם החשמל כבר קיים ובהדלקה אינו אלא מחבר החוטים למקור הכח. וציין גם לשו”ת ארץ צבי (ח”ב ל) שהאריך בזה [וע’ גם בספר נפש חיה (לר”ר מרגליות. רעו, א), אלא שהוא כתב שאינו נידון כלל כמוליד אש אלא כמעביר. וכ”כ כמה פוסקים (ע’ רב פעלים ח”ב נח ובכה”ח תקב) – וזה אינו נראה, שאמנם הזרם כבר קיים אך האש שמדליק חדשה. וכן הורה כדבר פשוט בשו”ת אחיעזר ח”ד ו. וכן נקטו שאר הפוסקים. ע”ע באור לציון ח”ג כ הערה ו]. וע”ע במנחת שלמה ח”ב לח,ה שיש צד להחמיר יותר בהולדת אש חשמלית מבאש רגילה, כי היא אש העשויה להתקיים ואינה מתכלת [אם כי נראה שנקט לעיקר שאף בגורה חשמלית אין זה איסור תורה כנ”ל].

ולהחזו”א יש לאסור בחשמל מדאורייתא מטעם ‘בונה’, ולפי”ו אין להקל אף ע”י נכרי או לחולה.

ב. לפי טעם הרמב”ם הנ”ל, שאפשר להוציאה מבערב, יש מי שכתב שאם לא יכל להכין האש מערב יום טוב, או שהכינה וכבתה – מותר להדליק ביום טוב (עפ”י ברכי יוסף תקב, א). ואולם יש אומרים (עפ”י דברי השלחן-ערוך) שמכשירי אוכל נפש אסורים אפילו כשאי אפשר לעשותם מאתמול, ולכן יש לאסור ההדלקה גם באופנים הנ”ל אף אם לא יהא לו מה לאכול (עפ”י אור לציון ח”ג יט, א כ, ז).

ג. החולקים על הט”ז סוברים לכאורה שאין בהולדת דבר חדש משום מלאכה דאורייתא. אבל בשו”ת רב פעלים (ח”ב נג) נקט הטעם משום שעשיית ניצוץ לבדו אינה בכלל הבערה שהרי אין בו קיום כלל, והמשך הבערה הלא אינה אסורה ביו”ט. ולמד מזה לענין מי שהדליק בשוגג גפרור ועשה ניצוץ וכבה מיד, שלדעה זו לא עבר על איסור תורה.

וע”ע קהלות יעקב סו”י כ.

דף לד

‘אחד מביא את האור ואחד מביא את העצים ואחד שופת את הקדרה... כולן חייבין’. מדברי הרמב”ם (שבת מ ד) נראה [דלא רפרש”ז] שכולם חייבים משום ‘מרשול’ (וכן דעת רלב”ם רמשינה רא) ואף הנוחז אח

נספח

פתיחת בקבוקים וקופסאות בשבת וביום טוב (שייך לדרך לג)

הנה לקט תשובות הגרש"ז אויערבך זצ"ל בענין פתיחת בקבוקים וקופסאות בשבת וביום טוב. (התשובות מופיעות בספרי מנחת שלמה ח"א צא, יב וח"ב יא-יב. וכן בספר בנין שבת - ע"ש בפריסת היריעה בח"א פרקים לג-לח וח"ב כג. וע' גם בספר 'ועלהו לא יבול' ח"א עמ' קנו).

פתיחת פקק מתכת

א

על דבר שאלתו בענין פקק של פח אשר בפעם הראשונה שפותחים אותו נפרד ממנו חלק התחתון ונשאר כטבעת על צואר הבקבוק, פשוט הדבר שאיסור גמור הוא לפתוח בו לראשונה בשבת, כיון שאף אם היו שוברים את הצלוחית ומוציאים את שברי הזכוכית מהפקק, מ"מ כל זמן שהפקק מחובר לחלק התחתון אינו ראוי כלל לכסות בו בקבוק אחר כזה, ונמצא דלא נעשה פקק אלא ע"י זה שחתך את הטבעת מהפקק וכיון שכן הו"ל ודאי תיקון כלי, וכמו שאסור לקטום קיסם כדי לחצוץ בו פעם אחת בלבד את שיניו ואח"כ יורקנו משום תיקון כלי כמבואר בגמרא ובשו"ע סי' שכ"ב, כל שכן שאסור לעשות פקק לבקבוק ע"י זה שחותך ממנו מקצת ועל ידי זה נעשה ראוי להשתמש בו כפקק.

ב

א) כנים דבריו דפקק לא חשיב כלי לענין נטילת ידים וטומאה אבל אין זה נוגע לשבת, אטו העושה בשבת פשוטי כלי עץ אינו חשיב כעושה כלי, ורק באוכלין הוא דאמרינן שאין בהם משום תיקון כלי. וחושבני שגם כת"ר יסכים לדברי שהלוקח עץ גופר וקוטמו בכלי ומתקנו לפקק דחייב חטאת מידי דהוי אקיסם שאם קוטמו בכלי לחצות בו שיניו או לפתוח בו דלת דחייב חטאת. ומ"ש בגמ' שבת קכ"ג ע"א מדלענין טומאה לאו מנא לענין שבת נמי לאו מנא, אין זה שייך כלל לכאן כמובן למעיין...

ידעתי שהפקקים מיוצרים תחלה ורק אחר כך לאחר שמכסים בהם את הבקבוק לוחצים על הפקק בחלקו התחתון ע"י לחץ חזק לצואר הבקבוק, אך נלענ"ד דמיד כשנלחץ בכח ונתקטן ממדתו הקודמת נתבטל ממנו שם פקק כיון שמאז הוא רק 'סותם' ובטל אל הכלי ואינו משמש כפקק שראוי גם לכסות וגם לפתוח, ואגיד לו נאמנה שמאד תמה אני על החזו"א באו"ח סי' נ"א סוף אות י"א שכתב 'להסיר המגופה הקטנה הנעשה מטס כפוף שסותמין בו את הבקבוקים שדוחקין אותה על זה הבקבוק שסביב פיו - ואף שמסירה במפתח המעוות אותה אין כאן משום סתירת כלי דלא מצינו איסור בשבירת מגופה - ועוד

דכיון דלכשה על הבקבוק בכח בטלה מתורת כלי שעומדת לשבירה, ולענ"ד צ"ע דהתינח לענין סתירה אבל איך לא נחית להא דע"י זה שמעקם בפתחן את המכסה ומרחיבו הרי הוא מתקן אותו מעכשיו לכלי שיהא ראוי להשתמש בו כפקק לכסות ולפתוח בו בכל עת שירצה, ומאי שנא מקטימת קיסם שהוכחנו קודם או קוטם עלה של הדס שמבואר במס' שבת קמ"ו ע"ב דמיקרי תיקון כלי עיי"ש ברש"י ובראשונים.

ומה שנלענ"ד בזה הוא כמו"ש במכתב דכיון שאם ישברו את הצלוחית ויוציאו מתוך הפקק שברי הזכוכית יכולים שפיר בכח חזק לכסות בו בקבוק אחר הדומה לאותו בקבוק אשר ממנו הוסר, לכן שפיר יש עליו שם פקק גם בשעה שמכוסה על הבקבוק ודומה ממש לפקק רגיל של עצי גופר, משא"כ בפקק של נידון דידן הרי גם אם ישברו את הבקבוק ויוציאו מתוך הפקק את שברי הזכוכית אי אפשר כלל לכסות בו בקבוק אחר אשר צוארו יותר קטן מהצואר של הבקבוק אשר ממנו הוסר, אבל א"כ הרי זה דומה למי שנוטל קיסם שגם עכשיו ראוי לחצוץ בו שינים אלא שהוא קוטמו ומכשירו לחצוץ בו בחורים וסדקים קטנים שבתחלה לא היה ראוי דודאי אסור, כן נלענ"ד.

ג

הנני מסכים לדבריו [בשו"ת...] 'דאין שום אדם פותח בקבוק משקה בשביל שיהיה לו פקק לכסות המשקה, אבל ברור הדבר דסתמא דמלתא אם אין שותים תיכף את כל המשקה שבתוך הבקבוק רוצים בודאי שהמכסה ישמש לו פקק כדי לכסות בו את הבקבוק בכל עת שירצה לסגור ולפתוח ונמצא שהוא עושה כלי, כלומר הפך את מכסה הפח מ'סתימה' ל'פקק'.

ואמנם אם פותח הבקבוק על דעת לזרוק הפקק ולא להשתמש בו שפר בדומה לקופסת סרדין, ואף אם נאמר שנעשה עכ"פ פקק אשר אחרים ישתמשו בו מ"מ הרי זה דומה למ"ש כת"ר מהמגיד משנה דכל שאין כוונתו לכך לא קעביד שום מלאכה.

אולם בדרך כלל מקפידים לא לקלקל את הפקק ורוצים שיהא ראוי לחזור ולסתום בו לכשירצה, וכיון שכן אע"פ שעיקר כוונתו ודאי לשתות מה שבתוך הקנקן, מ"מ יש כאן שתי כוונות, כוונה עיקרית לשתות וגם כוונה צדדית שרצונו שיהיה לו פקק, וה"ו דומה לפותח דלת של מקרר וע"י זה נדלקת הנורה שבפנים דאע"ג שאין עיקר כוונתו להדלקה מ"מ אם רוצה גם בהדלקה הרי זה חשיב כמדליק ממש בידים ועדיף טפי מפס"ר וה"נ גם כאן, ומכיון שכן לא הבינותי מ"ש כת"ר דאין כאן פס"ר אף אם מכוין ורוצה להשתמש בפקק. ומ"ש הדר"ג מהר"ן בפסחים, היינו לענין איסורי הנאה מפני שהוא חולק על התוס' וסובר דהנאה בכוונה תליא מילתא וכשאינו מתכוין לא חשיב נהנה משא"כ במלאכת שבת.

ד

הנני להעיר על מה ששמעתי כי בערב שב"ק דנא נמסר ברדיו בשם כתר"ה על ענין 'הפקק'. הפקק הזה נלחץ חזק בביהח"ר על הבקבוק במכשיר מיוחד אשר גם מקטין את הטבעת שבקצה הפקק, אשר אילו היה מונח לפני פקק כזה על השלחן כמו שהוא לאחר הלחיצה לא היה אפשר בשום אופן לכסות בו אותו בקבוק, ונמצא שרק על ידי זה שחותכים את הטבעת ונפרדת מהפקק רק אז אפשר לכסות עם הפקק ונעשה 'כלי' כלומר 'פקק' שאפשר לכסות ולפתוח, וגם זה ברור שכל הפותח בקבוק

אם אין בדעתו לשתות הכל בבת אחת, הרי הוא מקפיד ופותח את הבקבוק באופן שיוכל אחר כך לכסות עם הפקק את הבקבוק ונמצא שבפתיחתו הוא עושה ממש כלי כלומר פקק. ואף שהפקק אינו חשוב ולאחר גמר השתיה זורקין אותו מ"מ גם לקטום קיסם אסור אע"ג דלאחר שחוצץ בו שיניו ודאי זורקו, אשר על כן כאשר נשאלתי על זה אמרתי שאסור. ומשום כך אבקשו להודיענו מה טעם סובר מר דשרי.

ה

א) כנים הם דבריו דגם כמו שהוא עכשיו לפנינו לא פקע מהפקק שם כלי כיון דאפשר לכסות בו בקבוק אחר שהוא יותר קטן, אך כל זה דוקא לענין קבלת טומאה וכדומה, משא"כ לנד"ד כיון שאם יצליח להסיר המכסה כמו שהוא לא יוכל להשתמש בו כפקק להבקבוק אשר ממנו הוסר נראה דהרי זה דומה למי שנוטל קיסם שראוי ועומד לחציצת שינים אלא שהוא קוטמו ומכשירו לחצוץ בו חורין וסדקין שהם קטנים ביותר אשר בתחלה לא היה יכול לחצות בהם דגם זה ודאי אסור, והוא הדין נמי כשלוקח פקק וקוטמו כדי שיתאים לאותו בקבוק שרצה להשתמש בו.

ב) מ"ש הדר"ג 'שמאחר שהמכסה ממשיך למלאות תפקידו בכיסוי הבקבוק ההוא עד לפתיחתו תורת כלי עליו גם בעת סתימת הבקבוק עמו שלשם כך נוצר ולכן אע"פ שא"א לכסות בו בקבוק אחר לאחר שנלחץ מ"מ הוא מכסה היטב את הבקבוק שהותקן עליו ולא בטל ממנו שם כלי כלל', נלענ"ד ד'פקק' נקרא דבר שאפשר לכסות בו ולפתוח בכל עת שירצה משא"כ בנד"ד כל זמן שלא נחתכה הטבעת מהמכסה הוא רק מכסה ו'סותם' את הבקבוק אבל אי אפשר כלל להשתמש בו כ'פקק' לבקבוק בגודל זה, ולפיכך כתבנו שהוא דומה לקוטם כדי לפתוח בו דלת או לחצוץ חורים וסדקים שלא היה אפשר מקודם.

ג) מ"ש 'שיש לצרף סברת הרב המגיד שכל שאינו מכוין לעשות כלי אין ראוי לומר בו פס"ר וליחייב שכל שאינו מתכוין לכך אין כאן מלאכה כלל'. לענ"ד הוא תמוה דאף שעיקר הפתיחה הוא כדי לשתות ולא בשביל שיהיה לו פקק, אבל ברור הדבר שמי שאין בדעתו לשתות מיד את כל המשקה שבתוך הבקבוק ודאי מקפיד לא לפתוח באופן שהפקק יתקלקל ומכוין שהמכסה יהיה לו לפקק כדי לפתוח ולכסות בו בכל עת שירצה עד שיגמר לשתות הכל וכיון שכן אף גם להמ"מ אסור. ומסופקני אם חשיב בכגון דא כקוטם בכלי דחייב חטאת כיון דטעמא דביד פטור אבל אסור אינו אלא משום דחשיב כלאחר יד משא"כ הכא דדרכו בכך. [ואין זה שייך ל'שובר' חבית די"א שמותר אפילו בשלמה ולא רק במוסתקי, כיון דהכא אינו שובר אלא מתקן ודעתו לעשות כלי דהיינו פקק שיהא אפשר לכסות ולפתוח בכל עת שירצה].

ד) בנוגע לקלקול הטבעת כנים הדברים שאין לחשוש לכך. ומ"ש שגדולי תורה הודו לדבריו. אגיד לו נאמנה שכל אלה שהתוכחו אתי בענין זה כולם הסכימו לי לבסוף. גם ידע ידידי הגאון שליט"א כי יודע אני כשם שאין הפרצופים שווין כו' וכל אחד צריך להורות כפי השכל אשר חננו ד' וכמו שאין להתיר את האסור כך אין לאסור את המותר ואנכי לא באתי אלא להעיר ולהגיד לו את אשר נלע"ד.

ו

לענ"ד נראה שאם אין בדעתו לזרוק את הפקק לאשפה אלא רוצה להשתמש בו כרגיל לכסות ולחזור ולפתוח וחוזר חלילה, לא ידעתי למה לא נחשוש בזה לאיסור תורה ממש, אך אם מנתקו באופן שחלק מהפקק מחובר לטבעת התחתון אפשר דאיסורו רק מדרבנן מפני שעדיין אינו נחשב לפקק כי אם לשימוש של אותו בקבוק בלבד ואף גם זה הוא שלא כרגיל. אולם בכה"ג שמרחיב את הידוק הטבעת נראה כאן שבהרחבה זו נעשה ממש פקק, אינני יודע לכאורה שום מקום לחלק בין ניתוק להרחבה, ואף שבפקק רגיל הנקרא כיום בשם פקק 'כתר' גם כן מעקמים אותו וע"י זה מתרחב וראוי לכיסוי לפתיחה, שאני התם דגם מעיקרא יש עליו שם פקק רק צריכים כח חזק לפותחו שלא ע"י פתחן.

פתיחת פקק פלסטיק

ז

מה שכתבתי בפשיטות לאסור פתיחת פקק הברגה, הוא רק כשהטבעת הנלחצת היא ממש חלק בלתי נפרד מגוף הפקק, ולכן אף אם קלקולו הוא רק בגלל ההידוק מכל מקום יש לראות כפקק מקולקל אשר רק ע"י הניתוק מהטבעת הוא שוב חוזר להיות פקק יותר קצר ומתוקן, מה שאין כן סוג פקק של נידון דידן הרי גם שלפני שהרכיבו אותו על הבקבוק, הרי הטבעת הזאת נפרדת ברובה מהפקק עצמו וניכר לכל אדם שהטבעת הזאת היא מיועדת רק להידוק הפקק על הצואר, והיא גם יותר דק מהפקק ולכן אף שגם טבעת זו מחוברת בחלקה עם הפקק מכל מקום ניכר ממש שהוא דבר נפרד ורואים שהפקק הוא העיקר והטבעת היא כמו עור או שעוה שמסביב למכסה ולכן הרי הם כשני דברים נפרדים. ואין דעתי נוחה מזה שאוסר [בספר] שמירת שבת כהלכתה פרק ט' אות י"ח להסיר בשבת את המכסה ממכסה של קופסת קוואקר אם הפס הזה הוא ניכר ונראה כנפרד מעל הקופסא, ולכן נראה לענ"ד לענין נידון דידן דשפיר שרי להסיר אותו בשבת.

ח

פקק הברגה [של פלסטיק] הוא כלי חשוב אשר גם קבעו לו תוספת של טבעת בשביל פעם הראשונה בלבד שיהא מהודק יותר חזק ותוספת זו היא רק חד פעמי בלבד, ולכן לאחר שמנתקים את הפקק מהטבעת חושבני דבשביל היתרון הזה שהוא רק לפעם אחת בלבד לא פקע כלל שם כלי מעיקר הפקק והוא רק נחשב לפקק הברגה אשר פעם ראשונה הוא חזק ולתמיד הוא כרגיל. ומה שאמרו בההיא דאין פותחין בית הצואר שגם אם כבר נפתח ורק חזר אח"כ האומן ותפרו דחייב משום מכה בפטיש, חושבני דמה שהאומנים והכובסים היו רגילים לעשות כך הוא מפני שכך צריך הבגד להיות ואין פותחין אותו אלא בשעה שלובשים, כי מאד קשה לי להבין איך אפשר לומר שגם לאחר שהבגד כבר נגמר לגמרי ומוכן ללבישה דמפני שהכובס חזר וקשרו או תפרו שזה שייך למכה בפטיש או תיקון מנא, הלא זה ממש כעין מכסה או כוזג נעלים וגרבים תפורים שאסור לקרוע רק בפני עם הארץ, ועכ"פ בנד"ד שזה רק לפעם אחת בלבד שפיר נלענ"ד שגם לפני הרחבת הפקק על הבקבוק ג"כ נקרא בשם פקק הברגה

עם יתרון של פעם הראשונה יהיה יותר חזק, משא"כ בפקקים של פח שהכל היה נעשה רק על צואר הבקבוק לא חל עליו שם פקק הברגה רק לאחר הניתוק מהטבעת.

ט

לפני שנים רבות היה נעשה הכל על צואר הבקבוק, אבל כבר הרבה שנים שגם מקודם יש לו בית קיבול והוא כעין טבעת של תופרים אך ההברגה שזה כל חשיבותו נעשה רק על הבקבוק ונמצא שלא חל עליו שם פקק הברגה רק לאחר ההסרה מהבקבוק, משא"כ בפלסטיק הוא כבר פקק הברגה גם מקודם עם טבעת נוספת המחוברת לו בקצה כדי שבפעם הראשונה יהא ראוי להשתמש בו גם לסגירה מוחלטת, והן אמנם שבגלל תוספת אי אפשר להשתמש בו מבלי לפתוח (כצ"ל), מ"מ ניכר הדבר שהוא כבר פקק הברגה עם תוספת של מעלה שיהא אפשר להשתמש בו בהידוק חזק ולסגור ואין זה נחשב לעושה כלי בשבת.

פתיחת קופסות שימורים

י

נלענ"ד דחבית של מוסתקי הו"ל כלי אלא שאין זה חשוב, ולכן אין רואין את השבירה כסתירה, וה"ג גם קופסא של סרדין אע"ג שזה חזק מאוד מ"מ הכלי עצמו עומד רק לשימוש חד פעמי לפותחו ולזורקו, ולכן אע"פ שהדגים שבתוכו משתמרים זמן רב על ידי הכלי ומעבירים ממקום למקום, מ"מ הכלי עצמו עומד רק לזורקו לאשפה, ורק קופסא גדולה שגם לאחר הפתיחה משתמשים בו שפיר חשוב כסותר או כבונה לדעת החזו"א.

הסרת לשונית מפחית שתיה, ובגדרי 'מחתך'

יא

נראה דאף שמלאכת מחתך היא אפילו כשהכלי הוא רק לפעם אחת בלבד כמו קוטם קיסם לחצוץ בו שיניו וזורקו מיד, מ"מ בנידון דידן אף שהשונה ודאי נהנה מאד מהסרת הלשונית והשתיה דרך אותו חלל, אפילו הכי נלענ"ד דכמו שמותר לשבור חבית מוסתקי ולהוציא את הגרוגרות משום דחשיב כשובר אגוז כמבואר בש"ע סי' שי"ד ועיין גם בס' שביתת השבת (י"ב ע"ב) משום דהכלי בטיל להאכלין והמשקין שבתוכם, ומטעם זה גם מותר לקרוע את העור שעל פי הנוד וכן לענין בגד עיי"ש, וה"ג גם כאן אע"ג שאינו מוציא את המשקה כמו בגרוגרות אלא שותה ממש דרך שם, מ"מ לגבי הפחית הרי חשיב כמקלקל בכך כיון שזורקת מיד אחר השתיה, ומותר שפיר לעשות בה נקב בשבת ולשתות מהחלל, ולכן כמו שגם מותר לבחור ולעשות הנקב בכל מקום שרוצה וטוב לו יותר לשתות משם, כך גם בנוגע ללשונית שהכל ערוך ומתוקן טוב ויפה מלפני השבת ע"י לשונית מקום אשר נוח מאד לעשות

שם חלל ולשתות דרך שם ללא שום טורח וסבל וא"כ למה נצריך אותו לעשות נקב במקום אחר, וכי אסור ליהנות מזה שיגעו וטרחו בערב שבת למקום טוב ונוח. [מסופקני בכה"ג שעושה ממש כלי בשבת כמו תולש נייר טואלט מגליל שמסומן בנקבים קטנים שערוך ומתוקן יפה מלפי השבת במדה נכונה ומדויקת והתולש משם אינו מודד כלל (מלבד איסור קורע) וללא טורח גדול הכל טוב ומדויק אף שהגמר הוא ע"י האדם ואינו דומה כלל לקוטם קיסם שכל הטורח נעשה בשבת, ולכאורה מסתבר דאין זה חשיב כמחתך, וכ"ש כאן שמותר לקלקל ולעשות נקב]. ואף שבגרוגרות אסור לעשות פתח יפה, היינו משום דחשיב משום כך כעושה כלי להשתמש גם אח"כ, משא"כ בנד"ד הרי אינו טורח כלל בהסרתה וגם הכל יודעים שהפחיות נזרקות מיד לאשפה, ולכן מסתבר דבזה שמסיר הלשונית חשיב רק כעושה נקב רגיל ולא כמחתך ועושה כלי כקוטם קיסם לחצוץ בו שיניו או כעושה פתח יפה בחבית מוסתקי.

יב

לענ"ד אין מחתך בעשיית חור, רק כשרצונו שהנשאר יהיה במדה הרצויה לו, וכאן אין שום ענין בזה, וקל יותר מפתחיח קופסת סרדינים ורק החזון איש (סימן נ"א סקי"א) אוסר. גלענ"ד כיון שהחותך והפותח אינו חושב על פתח יפה או מדה מסויימת, ואינו מקפיד אם היו מכינים לו בבית חרושת יותר ארוך או יותר קצר, והוא רק פותח במקום המיועד וזה נוח לו מאד אין זה שייך להאיסורים של עשיית פתח ומחתך.

*

הנה בחזון איש סימן נ"א ס"ק יא ד"ה ובקופסא, כתב שאם עושה שני נקבים, אחד להכניס האויר כדי שידחוק השמן דרך הנקב השני, יש בזה חיוב חטאת, דכל נקב משמש להכניס ולהוציא דזימנין משתמש בנקב זה וזימנין בנקב זה עיין שם. ועיין בספר שמירת שבת כהלכתה פרק ט' הערה כ"ו שמובא בשמי דיש להקשות דאם כן יתחייב גם בעושה רק נקב אחד, וכידוע שגם בנקב אחד השמן יוצא מפני שנכנס אויר ודוחף השמן לצאת, וכיון שלא מבואר כן משמע דמכיון דמה שנכנס האויר הוא רק כדי לדחוף את השמן לצאת, לכן אין זה חשוב כלל כעשוי להכניס, וגם בנקב הפחית שתיה, אע"פ שעשוי בצורה מיוחדת כדי שבעת השתיה יכנס אויר לפחית ויצא המשקה, מ"מ לא הוי פתח העשוי להכניס ולהוציא, ואף שבנידון דידן מכוון לכך, מכל מקום לענ"ד מותר, הואיל והנקב גם כן רק לאותה היציאה של דרך אותו הנקב.

יג

א) האיסור של תיקון מנא הוא רק מדרבנן (זולת כשהוא מכה בפטיש) והיינו כשאינו מקפיד על המדה כמו שכתבת אבל אם כן מקפיד ה"ז אסור מן התורה משום מחתך. ב) בנוגע לנייר טואליט מנוקב מסתבר דחשיב עדיין כמחובר, אבל מ"מ הקורע יתכן דאינו מקפיד על המדה ורק קורע בדרך זו מפני שזה יותר נוח אבל עכ"פ מדרבנן ודאי אסור. ג) בנוגע למלאכת קורע אף דלא שייך בנייר ע"מ לתפור מ"מ הו"ל תיקון (ומה שהבאת בשם הרב המתיר דחשיב קלקול בגליל אין אני מבין כונתו), אך המשנ"ב בביאה"ל

(שמ ס"ד ד"ה ולא נתכוין לקלקל וכו') מחדש בדעת רש"י דאין חיוב קורע א"כ מקלקל בקריעתו אלא שמכוין לתקן אח"כ, גם העלה עוד חדוש גדול דלא חשיב קורע אלא אם קורע באמצע אבל לא כשקורע מקצת מדבר גדול עיי"ש, אך כל זה בנוגע לאיסור תורה אבל מדרבנן אסור בכל ענין, ולא שרי אלא כשקורע בדרך של קלקול להוציא דבר מאכל וכמבואר בס"ד ש"ד.

* * *

א"ה: יש לציין שלדעת הגרי"ש אלישיב שליט"א יש בהפרדת הטבעת מהפקק [מתכת או פלסטיק] משום מלאכת 'מחתך' ואסור לפתחו בשבת אם הטבעת מתנתקת לגמרי מהפקק – שלא כדעת הגרשו"א. ומאידך היו פוסקים שהתירו פתיחת פקק מתכת עם טבעת – כן דעת הגרי"י פ"ש והגר"ב צ"א אבא שאול וצ"ל (אור לציון ח"ב כו, ח) ועוד.

ולענין פתיחת פחית שתיה בלשונית המיועדת לכך, דעת הגר"ב צ"א אבא שאול לאסור, אלא צריך לעשות נקב אחר בצורת קלקול, או יפתח מקצת מן הלשונית בלבד. בדומה לזה כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (אג"מ או"ח ח, ד עה) שאסור לפתוח קופסאות חלב ע"י הפרדת הצדדים ומשיכת הקמט, משום עשיית נקב. ואסור הדבר מדרבנן כלל נקב העשוי להוציא ולא להכניס [ושם חמור יותר מפתיחת פחית שתיה, כי בדוקא פותח בצורה זו כדי שהחלב ישפך דרך שם כהוגן].

ולענין פתיחת קופסאות שימורים קשים, כתבו הפוסקים שאם יש אנשים המשתמשים בהם לדברים אחרים – אסור (שהרי לשיטת התוס' והרא"ש אין התר בפתיחת חבית אלא במוסתקי). ויש שצדדו שהנהגים התר בדבר על פי הוראת חכם אין למחות בידם (עפ"י ערוך השלחן; אגרות משה ח"א קכב – אם כי למעשה כתב שאין להתיר כלל, מלבד ביום טוב יש מקום להתיר כשאי אפשר לפתחם מאתמול. וע"ש בח"ד קיט ובח"ה כב, כד ובשו"ת אבני נזר או"ח ריב-ריג). והחזון-איש (נא, יא) חכך להחמיר אף כשבדעתו לוורקה כי לא מצינו התר שבירה אלא ביש לחבית פתח, אבל גשם חלול בפנים וסתום מכל צד, אפשר שכל עשיית פתח נחשבת בנין. (ויש אומרים שכל דבריו אמורים בזמנים שהיו רגילים להשתמש באותן קופסאות לשימושים אחרים – ע' אור לציון ח"א כד. וכן צדד הגרשו"א כנ"ל).